

अनुसूची- २

(दफा ४ तथा अनुसूची-१ को भाग-२ संग सम्बन्धित)

बढैयाताल गाउँपालिका

बढैयाताल गाउँपालिकाको राजपत्र

खण्ड: ख संख्या: ३५

प्रमाणीकरण मिति: २०७७/०८/०९

भाग-२

बढैयाताल गाउँपालिका

२०७७ सालको कार्यविधि नं. ३५

बढैयाताल गाउँपालिकाको बालविवाह अन्त्य सम्बन्धि रणनीतिक योजना २०७७

१. पृष्ठभूमि

विवाह गर्ने दुवै व्यक्तिको उमेर बीस वर्ष पुरा नभई गरिने विवाह बालविवाह हो । विवाह गर्ने वा नगर्ने भन्ने विषय प्रत्येक व्यक्तिको नैसर्गिक अधिकार हो । मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट आफूले रोजेको व्यक्तिसंग विवाह गर्न पाउने र आफ्नो भविष्यको मार्गीचत्र तय गर्ने प्रत्येक नागरिकको हक अधिकार सुनिश्चित हुनुपर्दछ । यसका लागि प्राय सबै मुलुकहरूले विवाहको लागि न्यूनतम उमेर तोकिएको हुन्छ । मुलुकी अपराध तथा देवानी संहिता, २०७४ मा विवाहको लागि कानूनी उमेर २० वर्ष पुरा भएको हुनुपर्ने भनी तोकिएको छ । नेपालको संविधानले बाल विवाहलाई पहिलो पटक बालअधिकार हनन् को विषयको रूपमा उल्लेख गरी दण्डनीय अपराधको रूपमा स्वीकार गरेको छ ।

बालविवाह आफैमा एक लैङ्गिक हिंसा तथा सामाजिक अपराध पनि हो भने लैङ्गिक हिंसाको कारकत्व पनि हो । विश्वमा हरेक वर्ष ७० करोड किशोरीहरूको १८ वर्ष नपुग्दै विवाह हुन्छ । । विश्वभर हुने बाल विवाहको ५० प्रतिशत दक्षिण एशियामै मात्र हुने गरेको छ । नेपालमा ३७ प्रतिशत बालिकाको विवाह १८ वर्ष नपुग्दै हुने गरेको छ । बाल विवाह हुने मुलुकमा दक्षिण एशियामा भारत र बंगालदेश पछि नेपाल तेस्रो स्थानमा पर्दछ । बालविवाहले बालबालिकालाई आधारभूत अधिकारबाट बञ्चित मात्र गराउँदैन उनीहरूलाई आफ्नो भविष्यको छनोट गर्ने अधिकार तथा सो सम्बन्धमा निर्णय लिने प्रक्रियामा सहभागी हुने अवसरबाट पनि बञ्चित गराउदछ । विशेष गरी बालिकाका सन्दर्भमा बाल विवाह ले एउटा मात्रै अधिकारको उल्लंघन नगरी उनीहरूको जीवनचक्रमा थुप्रै अधिकार उल्लंघनको श्रृंखला सृजना गरी थप हिंसाको कुचक्रमा पर्ने अवस्था रहन्छ । बाल विवाहको कारण बालबालिकाको शारीरिक तथा मानसिक विकासमा असर पर्दछ ।

बालविवाहबाट महिला पुरुष दुवै वर्ग पीडित हुन सक्ने र दुवैलाई नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्ने भए तापनि बालविवाहको परिणाम हेर्दा पुरुष भन्दा महिला बढि प्रभावित हुने गरेका छन् । नेपालमा प्रत्येक १००० बालबालिका मध्ये ८८ वटाको जन्म किशोरी आमाबाट हुन्छ । २० वर्ष मुनिका ३७.५ प्रतिशत बालिकाहरूले घरमा वा अन्य असुरक्षित स्थानहरूमा सुत्केरी गराउने

गरेको पाइन्छ। २० वर्ष मुनिका गर्भवति बालिकाहरु तीन गुणा बढि मातृमृत्युको जोखिममा हुन्छन्। पाठेघरको उपचार गराउने महिलाहरुले औसत आयु २६.८ वर्ष छ। एक तेस्रो पटक गर्भवति भई पाठेघर खस्ने समस्या भएको र प्रत्येक वर्ष २०० देखि ४०० महिला प्रसूती नाल्वरण (Obstetric Fistula) बाट पीडित भएको अध्ययन प्रतिवेदनहरुमा उल्लेख छ। यस प्रकारको हिंसाको प्रमुख कारण महिला र पुरुष बीच रहेको असमान शक्ती संरचना रहेको छ।

बढैयाताल गाउँपालिकाको प्रोफाईल अनुसार बढैयाताल गाउँपालिकामा बाल विवाहका घटना बाल विवाह हुने गरेका देखाउछ। समाजमा विद्यमान सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्य र मान्यता तथा विगत देखि चल्दै आएको परम्पराले गर्दा बाल विवाह एक विकराल समस्याको रूपमा रहेको छ। बाल विवाहले समग्र बालबालिकाको सामाजिक, मानसिक र संवेगात्मक रूपमा असर एकातिर पारेकै छ साथै सानै उमेरमा छोरीका विवाह गर्दा दाईजो कम दिँदा हुने कारणले गर्दा बाल विवाहमा न्यूनिकरणका लागि भन्नु समस्या थपिएको छ। जसले गर्दा बालिकाहरु थप जोखिमका साथै विभिन्न किसिमका दूर्व्यवहारमा पर्न सक्ने देखिन्छ। यस विषयलाई मध्यनजर राख्दै बढैयाताल गाउँपालिकाले बाल विवाह अन्त्य गर्ने उद्देश्यले यो रणनीति तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको हो।

२.१.१. दिगो विकासका लक्ष्य

विश्वव्यापी स्तरमा बाल विवाहलाई सहस्राब्दी विकास लक्ष्य (MDGs) को प्राप्तिका लागि एक बाधकको रूपमा पहिचान गरी दिगो विकासका लक्ष्यहरुको कार्यसूची (SDGs) (२०१६-२०३०) मा बाल विवाह अन्त्य गर्ने विषयलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरिएको छ। २.१.२. संयुक्त राष्ट्रसंघको साधारण सभाको प्रस्ताव

सन् २०१३ को सेप्टेम्बरमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार समितिबाट बाल विवाह तथा जबरजस्ती हुने विवाह रोकथाम तथा उन्मूलनको सवलीकरण: चुनौती, उपलब्धि, उदाहरणीय अभ्यास र कार्यान्वयनमा रहेका समस्याहरु विषयक प्रस्ताव र त्यसपछि सोही वर्षको डिसेम्बरमा संयुक्त राष्ट्रसंघको ६८ औं साधारण सभाबाट बाल विवाह तथा जबरजस्ती हुने विवाह विषयक प्रस्ताव पारित गरिएपछि, बाल विवाह विरुद्धका कार्यक्रमहरु विश्वव्यापी रूपमा उच्च प्राथमिकतामा परेका छन्।

२.१.३. संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि, घोषणा तथा कार्ययोजनामा नेपालको प्रतिबद्धता

नेपालले बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९, महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी महासन्धि, १९७९, नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६, यातना विरुद्धको महासन्धि, १९८४, जनसंख्या र विकास सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनले पारित गरेको कार्ययोजना,

१९९४ (Program of Action adopted at the International Conference on Population and

Development, 1994); चौथो विश्व महिला सम्मेलनबाट पारित बेइजिङ घोषणा र सम्बद्ध कार्ययोजना (

Beijing Declaration and Platform for Action) र सार्क लगायत अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय स्तरमा बाल अधिकारलाई प्रवर्द्धन गर्ने विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि तथा ईच्छाधिन आलेखहरु मार्फत नागरिकहरुको आधारभूत अधिकारहरु विषेशतः बालअधिकार संरक्षणमा प्रतिबद्धता जाहेर गरेको छ।

सन् २०१३ मा बाल विवाह, कम उमेरमा हुने विवाह तथा जबरजस्ती हुने विवाह सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार समितिको संकल्प प्रस्ताव (Human Rights Council Resolution on Child, Early and Forced Marriage) लाई नेपाल सरकारले सह-प्रायोजन गरी बाल विवाह विरुद्ध प्रतिबद्धता जाहेर गरेको थियो। त्यसै गरी सन् २०१४ को जुलाई २२ मा बेलायतमा भएको बाल विवाह, कम उमेरमा गरिने विवाह र जबरजस्ती हुने विवाह तथा महिलाको योनिच्छेदन विरुद्धको उच्चस्तरीय शिखर सम्मेलनमा नेपाल सरकारले सन् २०२० सम्ममा नेपालबाट बाल विवाहको अन्त्य गर्न प्रयास गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गरेको छ।

२.१.४. क्षेत्रीय प्रयास

बाल विवाह विरुद्धको प्रयास सार्कसँग आबद्ध रहेको “बालबालिका उपर हुने हिंसा विरुद्धको दक्षिण एशियाली पहल” (SAIEVAC) को एक रणनीतिक कार्यक्षेत्र पनि हो। यसले सार्क मुलुकहरुमा “बाल विवाह अन्त्यका लागि क्षेत्रीय कार्ययोजना (२०१५-२०१८)” (Regional Action Plan to End Child

Marriage in South Asia(2015-2018) तयार गरी राष्ट्रिय संयन्त्र (National Mechanism) मार्फत बाल विवाह विरुद्धमा आफ्ना प्रयासहरू केन्द्रित गरेको थियो । यसका साथै उक्त रणनीतिलाई परिपालना गर्दै नेपाल सरकारको नेतृत्वमा नोभेम्बर ७, २०१४ मा “बाल विवाह अन्त्य गर्न कानूनको प्रयोग गरी जबाफदेहिता वृद्धि” विषयक सार्कस्तरीय गोष्ठी आयोजना गरी “दक्षिण एशियाबाट बाल विवाह अन्त्य गर्नको लागि काठमाडौं आब्हान” (Kathmandu Call for Action to End Child Marriage in South Asia) पनि पारित गरिएको छ।

नेपालको संविधान :

नेपालको संविधानको धारा ३९ को उपधारा (५) मा कुनै पनि बालबालिकालाई बालविवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न वा बन्धक राख्न पाइने छैन भनी बाल विवाहलाई रोक लगाएको छ। साथै बाल विवाह गरे, गराएमा दण्डनीय हुने र पीडितले कानून बमोजिम क्षतिपूर्ती पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ। मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा १७३ को उपदफा (१) मा विवाह गर्ने व्यक्तिको उमेर बीस वर्ष नपुगी कसैले विवाह गर्नु गराउन हुँदैन भन्ने व्यवस्था छ। त्यस्तै सोहि दफाको उपदफा (२) मा उपदफा (१) विपरीत भएको विवाह स्वतः बदर हुँने उल्लेख छ। बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६६ को उपदफा (२) को खण्ड (ण) मा बालबालिकाको विवाह तय गर्ने वा बालबालिकासँग विवाह गर्ने वा गराउने कार्यलाई बालबालिका विरुद्धको हिंसा मानेको छ र सो काय गरेमा सोहि ऐनको दफा ७२ को उपदफा (३) को खण्ड (ख) बमोजिम पचहत्तर हजार रूपैया सम्म जरिवाना र तीन वर्षसम्म कैद सजाय हुने उल्लेख गरेको छ।

बाल विवाह उन्मुलन सम्बन्धी मुलुकी देवानी (संहिता) र मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन, २०७४ :

२०७५ साल भाद्र १ गते मुलुकी ऐनलाई खारेज गरि नेपालमा एकिकृत कानूनी व्यवस्थाको रूपमा मुलुकी देवानी (संहिता) ऐन र मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन २०७४ कार्यान्वयनमा आएको छ। देवानी संहिताको दफा ७० मा विवाह हुन सक्ने २० वर्ष उमेर पुगेको हुनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ भने मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन २०७४ मा विवाह सम्बन्धी कसुर अन्तर्गत दफा १७१ मा विवाह गर्ने व्यक्तिहरूको मञ्जुरी बिना कसैले कसैलाई विवाह गर्न वा गराउन हुँदैन। विवाह गर्ने व्यक्तिको उमेर बीस वर्ष नपुगी गरेको विवाह र आफ्नो श्रीमती हुँदा हुँदै अर्को विवाह गरेमा स्वतः बदर हुने व्यवस्था गरि बाल विवाह बहु विवाहलाई फौजदारी अपराधको रूपमा परिभाषा गरेको छ। अपराध संहिताको दफा २२० (२) ले कसैले कुनै महिलालाई निजको मञ्जुरी नलिई करणी गरेमा वा मञ्जुरी लिएर भए पनि अठार वर्ष भन्दा कम उमेरको कुनै नाबालिकालाई करणी गरेमा निजले त्यस्तो महिला वा नाबालिकालाई जबरजस्ती करणी गरेका मानिनेछ भन्ने व्यवस्थाले बाल विवाहबाट कसैले करणी गरेमा जबरजस्ती करणी गरेको ठहर हुने व्यवस्था गरेको छ।

बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०७५ :

यस ऐन अनुसार १८ वर्षमुनिका सबै व्यक्तिलाई बालबालिका भनी परिभाषा गरिएको छ। यस ऐनमा कुनै पनि बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार, नाम, पहिचानको अधिकार, भेदभाव विरुद्धको अधिकार, बाबु आमासँग बस्ने र भेटघाट गर्ने अधिकार, संरक्षणको अधिकार, सहभागिताको अधिकार, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र सूचनाको अधिकार, गोपनीयताको अधिकार, अपाङ्गता भएका बालबालिको विशेष अधिकार, पोषण तथा स्वास्थ्यको अधिकार, खेलकुद, मनोरञ्जन तथा साँस्कृतिक अधिकार र शिक्षाको अधिकार जस्ता धेरै अधिकारहरूलाई बाल अधिकारको रूपमा सुनिश्चित गरेको छ।

स्थानीय सरकार कार्य सञ्चालन ऐन, २०७४ :

स्थानीय तहको न्यायिक समितिले लैङ्गिक हिंसा तथा बालबालिका सम्बन्धी स्थानिय स्तरमा न्यायमा पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्यले नाबालक छोराछोरी वा पति-पत्नीलाई इज्जत आमदअनुसार खान-लाउन वा शिक्षादिक्षा नदिएको विषय, ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेको विषय, कुनै सार्वजनिक स्थलको उपयोग गर्न नदिएको वा बाधा पुऱ्याएको विषय, पतिपत्नीबीचको सम्बन्ध विच्छेदमा मेलमिलाप गराउन पाउने, एक वर्ष भन्दा कम कैद सजाय हुने कुटपिट भएको मुद्दाहरू र गाली-बेइज्जती तथा एक वर्ष सम्म कैद सजाय हुने अन्य मुद्दाहरू हेर्न पाउने अधिकार तोकेको छ। बाल विवाह, महिला विरुद्धका हिंसा, देवकी, बेक्सा बोक्सी, छुवाछुत, दहेज तथा दाइजो कर्मैया, प्रथा, हलिया प्रथा, छाउपडी, कमलरी प्रथा, बालश्रम, लैङ्गिक भेदभाव, मानव बेचबिखन, निरक्षरता जस्ता सामाजिक कुरिती र अन्धविश्वासको अन्त्य गर्ने गराउने जिम्मेवारी पनि स्थानिय सरकारलाई सुम्पेको छ।

सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७५ : बालविवाह आफैमा सिंगो विषय नभई बहु आयामिक विषय भएको हुनाले प्रजनन स्वास्थ्य सँग सम्बन्धि अधिकार महत्वपूर्ण विषय हो। गर्भवति सेवा प्राप्त गर्ने अधिकार, प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा परामर्श तथा सूचना प्राप्त गर्ने अधिकार, प्रत्येक महिलालाई प्रसूतिकर्मीबाट आवश्यक परामर्श, गर्भवती तथा प्रसूती सेवा, सुत्केरी पश्चातको गर्भ निरोधको सेवा पाउने अधिकार, प्रत्येक महिलालाई आकस्मिक पसुति सेवा, आधारभूत आकस्मिक प्रसूति सेवा, बृहत आकस्मिक सेवा, नवजात शिशुको लागि अत्यावश्यक सेवा र नवजात शिशुको आकस्मिक सेवा पाउने अधिकार, प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो जीवनचक्रको विभिन्न अवस्थामा आवश्यक

पर्ने प्रजनन स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ, स्वीकार्य र सुरक्षित रूपमा पाउने अधिकार लगायतका धेरै अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ ।

पन्ध्रौं योजना (आर्थिक वर्ष २०७६/७७-२०८०/८१) :

बाल विवाह, बाल श्रम, बालबालिका विरुद्धको हिंसा, बाल यौन दुर्व्यावहार, बालबालिका बेचबिखन तथा गैर कानूनी वसारपसार लगायतका बालबालिका सम्बन्धी कानूनी प्रावधानका विषयहरू र नैतिक शिक्षाको विषय विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने ।

त्यसैगरी किशोर किशोरीका लागि समग्र राष्ट्रिय कार्ययोजना (२०७०।०७१-२०७४।०७५) :

ले खासगरी सीमान्तकृत किशोरकिशोरीहरूलाई असर पार्ने हानिकारक सामाजिक परम्परा विभेद न्यूनीकरण सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था गर्ने र निर्देशिका तयार वा सुधार गरी प्रयोगमा ल्याउने र बाल विवाहमा परेका किशोर किशोरी मूलतः किशोरीहरूलाई औपचारिक शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन खुल्ला र वैकल्पिक शिक्षा प्रदान गर्ने कुरा व्यवस्था गरेको छ ।

३. वर्तमान स्थिति कानूनी बन्देज तथा विभिन्न सचेतनामूलक कार्यक्रमका कारण बालविवाहको प्रचलन क्रमशः कम भएको आमसञ्चारको माध्यमबाट सुन्न पाइन्छ । कतिपय बाल विवाहका घटनाहरू उजागर हुँदा नै पनि संघसंस्था र समाचार माध्यमले यस्ता घटनाहरूलाई प्रकाशमा ल्याउने प्रयत्न गरेका छन् । अहिले पनि समाजमा विवाहलाई महिला र पुरुषको दाम्पत्य जीवन भन्दा विवाह बन्धनको रूपमा लिने धार्मिक एवं सांस्कृतिक मान्यता रहदै आएको छ भने विवाहलाई पुरुष र महिलाको पारिवारिक मिलनसंग जोडी सामाजिक मर्यादालाई बढी महत्त्व दिने परम्परा छ । समाजमा उमेर नपुग्दै हुने विवाहबाट हुनसक्ने हानि र थप समस्याको बारेमा जानकारीको न्यूनता तथा विवाहलाई भारको रूपमा लिने सोचले बालविवाहलाई प्रश्रय दिने गरेको छ । किशोरकिशोरीमा बाल विवाहका सन्दर्भमा भएको ज्ञानको अभावका साथै उनीहरूको विद्यालय शिक्षामा निरन्तरताको कमीले गर्दा वैवाहिक कार्यमा अभिभावकको निर्णायक भूमिका रहेको छ । संचार सामाग्री र सामाजिक सञ्जालका दुरुपयोगबाट किशोरकिशोरीमा पर्न गएको नकारात्मक प्रभावबाट संरक्षण गर्न नसक्दा स्वयम् बालबालिका आफै बालविवाह गर्न लालायित भएको पाइन्छ । बाल विवाह दण्डनीय अपराध भएको बारेमा जनचेतनाको कमी हुनु तथा विद्यमान कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्नुले पनि बाल विवाह अन्त्य गर्न चुनौति रहेको छ ।

नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०१६ (NDHS, 2016) ले नेपालमा २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहका ३९.५ प्रतिशत महिलाहरूको विवाह १८ वर्ष पुग्नु अगावै भएको उल्लेख गरेको छ । अर्को तर्फ यही उमेर समूहका १०.३ प्रतिशत मात्र पुरुषहरूको विवाह १८ वर्ष भन्दा कम उमेरमा हुने गरेको छ । राष्ट्रसंघीय जनसंख्या कोष (

UNFPA, 2012= Marrying Too Young: End Child Marriage) का अनुसार ग्रामीण क्षेत्रमा बसोवास गर्नेमध्ये ४३ प्रतिशत र शहरमा बस्ने मध्ये २७ प्रतिशत महिलाले १८ वर्ष नपुग्दै बिहे गर्छन् । बढैयाताल गाउँपालिकामा यस सवालको न्यूनीकरणका लागि बढैयाताल गाउँपालिकाले निम्नानुसारका अभ्यासहरू गरेको थियो ।

- समुदाय तथा वडा स्तरिय बाल क्लव तथा बाल सञ्जाल गठन तथा परीचालन ।
- पालिकाका स्तरिय बाल संरक्षण समिति गठन ।
- सचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन (सडकनाटक, पोष्टर पम्पलेट प्रकाशन, होडिङ्गबोर्ड तथा अतिरिक्त कृयाकलाप सञ्चालन गरेर)
- गोष्ठी, अन्तरकृया, तथा कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन
- बाल विवाह विरुद्धका कार्यक्रममा एकेबद्धता तथा बाल विवाहका सवालमा कार्य गर्ने संघ संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य ।
- बालविवाह बारे तथ्याङ्क संकलन ।
- वडा नं २,३, र ६ लाई बालविवाह मुक्त वडा घोषणा ।
- वडा नं ६ मा विवाह गर्दै वडा कार्यालयको स्वीकृती लिन पर्ने प्रवधान लागु ।
- बालविवाहको जोखिममा परेका बालबालिकाको उद्धार तथा संरक्षण ।
- बालबालिकालाई शैक्षिक तथा आर्थिक सहयोग प्रदान ।

४. रणनीति तर्जुमाको आधार नेपालको संविधान, मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ तथा मुलुकी अपराध संहिता २०७४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५, बाल विवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति, २०७२, बढैयाताल गाउँपालिकाको बालबालिकाको हक अधिकार स्थापित गर्न बनेको कार्य विधी २०७६, मा भएको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न यो रणनीति तयार गरेको हो । ५. रणनीतिको औचित्य

५.१. बाल विवाह दण्डनीय अपराध भएतापनि यो प्रचलनलाई अबै अन्त्य गर्न सकिएको छैन । नेपालको संविधानमा बालबालिकालाई बालविवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण वा बन्धक राख्न नपाईने धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण नगरिने, त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुने र पीडितले कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकको सुनिश्चितता समेत गरेको छ। मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ तथा मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ ले पनि बाल विवाहलाई बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा तथा अपराधको रूपमा लिएको छ ।

५.२. नेपालले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय रूपमा गरेका प्रतिवद्धता पुरा गर्नका लागि बालविवाहको अन्त्य गर्नुपर्ने दायित्व रहेको छ।

५.३. बालविवाहलाई सम्बोधन गर्ने विषय बहुपक्षीय भएको हुँदा सरकारी, विकासका साभेदार, गैरसरकारी संस्था तथा नागरिक समाज र स्वयं बालबालिकाको अर्थपूर्ण एवं सक्रिय सहभागिता आवश्यक पर्ने भएको हुँदा सम्बन्धित निकायहरु बीचको सहकार्य र समन्वयबाट एकीकृत रूपमा प्रयास केन्द्रित गर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

५.४. बालविवाह अन्त्य गर्ने र बालविवाहको कारणबाट विभिन्न जोखिम र हिंसामा परेका विवाहित र अविवाहित बालबालिका र किशोरकिशोरीलाई आफ्नो पूर्ण क्षमताको प्राप्ति र उपयोगका लागि सक्षम बनाई जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनका साथै बढैयाताल गाउँपालिकाको विकासमा उनीहरूको समान सहभागितालाई सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

६. रणनीति तथा कार्ययोजनाका सिद्धान्तहरु देहायका सिद्धान्तका आधारमा यो बाल विवाह उन्मूलन कार्ययोजनाको निर्माण गरिएको छ :

(क) अविभेद (Non-discrimination) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको सिलसिलामा महिला, पुरुष, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु माथि जातजाति, लिङ्ग, वर्ण, आर्थिक, सामाजिक, शारीरिक स्थिति वा भौगोलिक अवस्थितिका आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।

(ख) बालबालिकाको सर्वोत्तम हित (Best interest of children) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले बाल विवाह उन्मूलन गर्ने सवालहरुमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित र भलाईलाई सर्वोपरी राखिनेछ ।

(ग) सारभूत समानता (Substantive equality) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले लैङ्गिकताका सवालमा सारभूत समानतालाई आत्मसात गर्नेछ ।

(घ) शून्य सहनशीलता (Zero tolerance) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको सिलसिलामा बाल विवाहका घटनाहरुमा शून्य सहनशीलता राखी अविलम्ब उपयुक्त ढंगले सम्बोधन गरिने छ ।

(ङ) गोपनीयताको अधिकार (Rights to Privacy) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाकाले बाल विवाहबाट प्रभावितहरुको गोपनीयताको अधिकारलाई पूर्ण ध्यान दिने छ ।

(च) अर्थपूर्ण सहभागिता (Meaningful participation) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको सफल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि जसको सरोकार उसको आवाज भन्ने सिद्धान्तलाई आत्मसात गर्दै सबै सरोकारवालाहरुको अर्थपूर्ण सहभागितालाई महत्व दिइने छ ।

(छ) पीडित प्रभावितको संरक्षण (Protection of the victims/survivors) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले बाल विवाहबाट प्रभावितहरुको संरक्षण र सुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउन पर्ने र आत्मसम्मानपूर्ण व्यवहार गर्नुपर्ने विषयलाई उच्च प्राथमिकतामा राखिनेछ ।

(ज) न्यायमा पहुँच तथा द्रुत न्याय (Fast track court) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले लैङ्गिक हिंसा र बाल विवाहबाट प्रभावितहरुका लागि द्रुत न्यायको सिद्धान्तलाई अंगीकार गर्नेछ ।

(झ) साभेदारिता र सहकार्य (Partnership and collaboration) : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सबै सरोकारवालाहरुको समन्वय, साभेदारिता र सहकार्यलाई महत्व दिनेछ ।

७. लक्ष्य वि.सं. २०८१ को अन्त्य सम्म बढैयाताल गाउँपालिकालाई बालविवाह मुक्त पालिका बनाउने ।

८. उद्देश्यहरु

८.१. बालविवाह अन्त्यका लागि विद्यमान ऐन र कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

८.२. बालविवाह रोकथाम, उद्धार र कानूनी कारवाहीका लागि आवश्यक निर्णय गरि उजुरी संयन्त्रको विकास गर्ने।

८.३. पालिकाका विकासका साभेदार संस्थाहरुको सहकार्यमा बाल विवाह अन्त्यका लागि स्रोतको पहिचान, विनियोजन, बालविवाह विरुद्धका कार्यक्रम सञ्चालन र कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमन र मुल्यांकन गर्ने ।

८.४. बालविवाह हुनुको कारणहरु पत्ता लगाई त्यसलाई सम्बोधन गरी बाल विवाहको अन्त्य गर्ने ।

९. रणनीति

९.१. बालविवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने सामाजिक/सांस्कृतिक एवं परम्परागत हानिकारक अभ्यासको पहिचान गरी तिनका विरुद्ध सचेतना,

- ९.२. बालिका र किशोरीको सशक्तीकरण,
 - ९.३. बालविवाह विरुद्ध समुदायमा बहस चलाई चेतना अभिवृद्धिमा जोड,
 - ९.४. बालिका र किशोरीहरूको लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चितता,
 - ९.५. बालक, किशोर तथा पुरुषहरूको सहभागिता अभिवृद्धिमा जोड,
 - ९.६. परिवार र समुदायको परिचालन,
 - ९.७. सेवा प्रवाहको प्रभावकारीता,
 - ९.८. कानून र नीतिको सुदृढीकरण र कार्यान्वयन । १०. रणनीति कार्यान्वयन गर्न अपनाईने कार्यदिशा यस रणनीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न देहाय बमोजिमका कार्यान्वयन कार्यदिशा तय गरिएको छ ।
- १०.१. बालविवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने सामाजिक/सांस्कृतिक एवं परम्परागत हानिकारक अभ्यासको पहिचान गरी तिनका विरुद्ध सचेतना
 - १०.१.१. बालविवाहको अवस्था कारण र त्यसबाट पारिवारिक तथा स्थानीय सरकारको सामाजिक आर्थिक एवं स्वास्थ्य स्थितिमा पर्ने नकारात्मक असरहरू बारे अध्ययन विश्लेषण गर्ने ।
 - १०.१.२. बालविवाह न्यूनीकरणको अवस्था बारे प्रत्येक तीन वर्षमा वडास्तमा अध्ययन अनुसन्धान गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक राख्ने
 - १०.१.३. अभिभावक, धार्मिक अगुवा, नागरिक समाज लगायतलाई बालविवाहले पर्ने नकारात्मक असर सम्बन्धमा सचेतना अभियान सञ्चालनमा जोड दिने,
 - १०.१.४. सामाजिक सांस्कृतिक एवं परम्परागत हानिकारक प्रथाका कारण बालिकाहरूलाई अध्ययन छोड्न बाध्य पार्ने अभ्यासहरू विरुद्ध जनचेतनामूलक अभियान सञ्चालन गर्ने,
 - १०.१.५. बालविवाह, लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक सोचहरूमा परिवर्तन ल्याउनका लागि यस विरुद्धमा सामाजिक सचेतना अभिवृद्धि गर्न धार्मिक संस्था, धर्मगुरुहरू, ज्योतिष, धामीभाँकी लगायत सामाजिक अगुवाहरूको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
 - १०.२. बालिका र किशोरीको सशक्तीकरण
 - १०.२.१. अतिरिक्त क्रियाकलाप, किशोरी समुह, बालक्लब तथा सामाजिक गतिविधिका माध्यमबाट विवाहको कानूनी उमेर, बाल विवाहको नकारात्मक असरहरूबारे आमाबाबु र परिवारका अन्य सदस्यहरूसँग छलफल गरी स्वनिर्णय गर्ने क्षमता र सीपको विकास गर्ने,
 - १०.२.२. दौतरी शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप र बालक्लब तथा सञ्चार माध्यम मार्फत यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य लगायत लैङ्गिक समानता र अधिकारबारे सचेत गराई स्वास्थ्य, शिक्षा, आर्थिक र कानूनी सहयोगमा पहुँच बढाउने,
 - १०.२.३. सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्र बीच समन्वय गरी विवाहित र अविवाहित बालबालिका विशेष गरी विद्यालय बाहिर रहेका बालिका र उनीहरूको परिवारलाई आत्मनिर्भर बनाउन आवश्यक स्रोत र अवसरहरूको पहिचान गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
 - १०.२.४. बाल विवाह विरुद्ध सामुहिक पहलका लागि बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरूका समूह निर्माण गर्न वा विद्यमान समूहमा आवद्ध भई अभियान सञ्चालन गर्न सक्षम बनाउने।
 - १०.२.५. जीवन उपयोगी शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (प्रत्येक विद्यालय तथा समुदायमा)।
 - १०.३. बालविवाह विरुद्ध समुदायमा बहस चलाई चेतना अभिवृद्धिमा जोड
 - १०.३.१. भित्र बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी विभिन्न सचेतनामूलक कार्यक्रम आयोजना गर्ने,
 - १०.३.२. बालविवाहले पर्ने नकारात्मक असर सम्बन्धी विभिन्न ब्रोसर, पम्प्लेट IEC Material प्रकाशन गर्ने,
 - १०.३.३. पालिकामा भएका सञ्चारका विद्युतीय माध्यमबाट बाल विवाह विरुद्ध सूचना सम्प्रेषण गर्ने,
 - १०.३.४. पालिकामा सञ्चालन हुने सबै कार्यक्रममा बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी विषयलाई समेत समेटेर अधि बढ्ने।
 - १०.३.५. बालविवाहबाट सृजित लैङ्गिक हिंसा र दाइजो प्रथाको विरुद्धमा पुरुष तथा बालकहरूमा कानूनी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने।
 - १०.४. बालिका र किशोरीहरूको लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने
 - १०.४.१. स्थानीय तहको पाठ्यक्रममा बालिकाहरूका लागि बालिकामैत्री र गुणस्तरीय शिक्षामा जोड दिने,
 - १०.४.२. विद्यालय बाहिरका, विवाहित र अविवाहित तथा अवसर विहीन बालिकाहरू र उनीहरूका परिवारलाई विभिन्न सुविधाहरू (माध्यमिक तहको शिक्षाको छात्रवृत्ति, निःशुल्क पुस्तक, पोशाक तथा अन्य सुविधा) प्रदान गर्दै उनीहरूलाई विद्यालय जान र विद्यालय शिक्षालाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहन गर्ने,
 - १०.४.३. विद्यालय, बालक्लब, खेलकूद र विद्यालयको अतिरिक्त क्रियाकलापमा बालिकाहरूको समान सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने,
 - १०.४.३. भविष्यमा जीवन वृत्तिका लागि आवश्यक पेशा र उद्यमशीलतासँग सम्बन्धित सूचना तथा जानकारीमा बालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

- १०.४.४. विद्यालयहरूमा बालिका मैत्री वातावरण र त्यसको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न शिक्षक, कर्मचारी तथा व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने,
- १०.४.५. विद्यालयमा शिक्षिकाहरूको संख्या बढाउने तथा विद्यालयको व्यवस्थापन समितिमा महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
- १०.४.६. बालिकाहरूलाई अध्ययन छोड्न बाध्य पार्ने परम्परागत हानिकारक अभ्यासहरूको विरुद्ध जनचेतनामूलक अभियान संचालन गर्ने,
- १०.४.७. छात्रा र शिक्षिका दुवैका लागि विद्यालयको वातावरण एवं पूर्वाधार सुरक्षित, सफा र लैङ्गिक मैत्री भएको सुनिश्चित गर्ने,
- १०.४.८. बालविवाह र लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका बालिकाहरू पहिचान गरि विद्यालयमा मनोसामाजिक विमर्श सेवाको सुनिश्चितता गर्ने ।
- १०.४.९. विवाहित बालिकाहरूको विद्यालय शिक्षाको निरन्तरताको लागि आवश्यकतानुसार वैकल्पिक अध्ययनको अवसर प्रदान गरी उनीहरूलाई औपचारिक शिक्षामा सम्मिलित गराउने,
- १०.४.१०. विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक संवेदनशील, पक्षपातरहित, बृहत यौनिकता शिक्षा(Comprehensive Sexuality Education) र बालअधिकारका विषयहरू समावेश भएको सुनिश्चित गर्ने,
- १०.४.११. विद्यालयलाई लैङ्गिक मैत्री बनाउन विद्यालय शिक्षासँग सम्बन्धित निकाय र व्यक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गर्ने,
- १०.४.१२. बालबालिकालाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचना तथा सेवावारे सुसूचित गर्न स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरू परिचालन गर्ने,
- १०.४.१३. विद्यालयमा गुनासो पेटिकाको व्यवस्था गरी बालबालिकाका गुनासोहरूको सुनुवाई गर्ने प्रणालीको व्यवस्था गर्ने।

१०.५. बालक, किशोर तथा पुरुषहरूको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने

- १०.५.१. बाल अधिकार, लैङ्गिकता, यौनिकता, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा अधिकारका साथै बाल विवाहका विषयमा सचेतना अभिवृद्धि गरी बाल विवाह, लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक सोच अन्त्य गर्ने कार्यमा पुरुष तथा बालकको सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने,
- १०.५.२. बालक तथा किशोरहरूलाई शिक्षाको माध्यमबाट आर्थिक आयआर्जन तथा रोजगारीतर्फ उन्मुख गराई आत्मनिर्भर भएपछि मात्र स्वनिर्णयको आधारमा विवाह गर्न अभिप्रेरित गर्ने,
- १०.५.३. बाल विवाह गर्ने, गराउने, प्रोत्साहन गर्ने, बाल विवाहमा सहभागी हुने, प्रचलित हानिकारक प्रथा तथा सामाजिक मर्यादा विपरीतको कार्य गर्नेलाई प्रचलित कानूनअनुरूप दण्डसजाय गरी त्यसलाई निरूत्साहन गर्ने तथा सामुदायिक जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गर्ने,
- १०.५.४. बाल विवाहबाट सृजित लैङ्गिक हिंसा र दाइजो प्रथाको विरुद्धमा पुरुष तथा बालकहरूमा कानूनी सचेतना अभिवृद्धि गर्नुका साथै लैङ्गिक हिंसा गर्ने र दाइजो लिने दिनेलाई दण्डको व्यवस्था गर्ने।

१०.६. परिवार र समुदाय संग सहकार्य गर्ने

- १०.६.१. समुदायमा रहेका अभिभावक समूह, बालक्लव तथा सञ्जाल, आमा समूह, उपभोक्ता समूह, किशोरी समूह, महिला समूह लगायत समाजिक अगुवाहरूको सहभागितामा बाल विवाह विरुद्धको अभियान सञ्चालन गर्ने,
- १०.६.२. सकारात्मक अभिभावकत्व सम्बन्धी ज्ञान, सीपको लागि अभिभावक शिक्षा-संवाद प्याकेज बनाई सोको आधारमा परिवार तथा समुदायमा सत्र सञ्चालन गर्ने, गराउने। अन्तरपुस्ता संवादको माध्यमबाट बाल विवाह निषेध गर्न प्रोत्साहन गर्ने,
- १०.६.३. सामाजिक सञ्जालहरूमा धार्मिक व्यक्तित्वहरू, ज्योतिष, पुरोहित, धामीभाक्कीको सहभागिता बढाई बाल विवाह विरुद्धमा परिचालन गर्ने,
- १०.६.४. छोरा र छोरी बीचको विभेद लगायत समाजमा रहेका हानिकारक सामाजिक मान्यताहरूलाई निरूत्साहन गरी बाल विवाह विरुद्धका विषयलाई स्थानीय विकास तथा सामाजिक मूल्यको विषयको रूपमा स्वीकार गरी “बाल विवाह मुक्त स्थानीय तह” को अभियान सञ्चालन गर्ने,
- १०.६.५. गुणस्तरीय शिक्षा र रोजगारीका अवसरहरूमा पहुँच वृद्धि गरी बालबालिकाको सशक्तिकरण गर्नुका साथै दाइजो प्रथा, लैङ्गिक हिंसा तथा भेदभाव विरुद्धको सामाजिक प्रवर्धन र क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने,
- १०.६.६. बाल विवाह विरुद्ध समाजमा भएका असल अभ्यासहरूलाई विभिन्न सञ्चार माध्यम र सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रसारण गरी बाल विवाह अन्त्यको अभियानलाई सशक्त बनाउने।
- १०.६.७. बाल विवाह विरुद्ध सन्देश भल्कने स्टिकर तयार गरी विद्यालयमा बाल बालिका लाई बितरण गर्ने तथा बाल विवाह हुन सक्ने सम्भावना रहेका घर परिवार संग पारिवारीक भेट गरी बालविवाह नगर्न खबरदारी गर्ने

१०.७. सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउने

- १०.७.१. बाल विवाह को जोखिममा रहेका विशेषगरी सीमान्तकृत तथा विपन्न समुदायका बालिका र विवाहित बालिका तथा महिलाका लागि सुरक्षित र गुणस्तरीय औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षा तथा आय आर्जनका अवसरहरू सुनिश्चित गर्ने,
- १०.७.२. किशोरकिशोरी मैत्री यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारी तथा सेवा, गर्भनिरोधक साधन, गर्भवती, सुत्केरी सेवा, सुरक्षित गर्भपतन, यौनरोग, एचआईभी लगायत विभिन्न रोग रोकथाम तथा उपचार सम्बन्धी सेवामा विवाहित तथा बाल विवाह को जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- १०.७.३. बाल विवाह, लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका र विवाह भएका बालिकाहरूमाथि आउन सक्ने जोखिमको पहिचान गरी शिक्षा, स्वास्थ्य र कानूनी सेवाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने
- १०.७.४. सेवा प्रदायकहरूको जवाफदेहिता र क्षमता अभिवृद्धि गरी आवश्यकता अनुसार तत्कालै र गुणस्तरीय सेवाप्रवाहका लागि समन्वय र प्रेषण प्रणाली (Referral System) को विकास गर्ने,
- १०.७.५. पारिवारिक र सामाजिक सहयोग सुनिश्चित गर्दै सम्मानजनक जीवनयापन गर्ने वातावरण तयार गर्न बालिकालाई जीवनोपयोगी सीप, आय आर्जन सम्बन्धी ज्ञानसीप र निःशुल्क मनोसामाजिक विमर्श र कानूनी परामर्श सेवाको सुनिश्चितता गर्ने,
- १०.७.६. बाल विवाह तथा लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका बालिकाको पहिचान र अवस्थाको अनुगमन गरी उपयुक्त सेवाका लागि सिफारिस गर्ने,
- १०.७.७. पालिकामा कार्यरत सरकारी निकाय तथा गैर सरकारी संस्थाहरूका कार्यक्रमहरूमा बाल विवाह विरुद्धका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गर्ने व्यवस्थाको सुनिश्चितता गर्ने,
- १०.७.८. बाल विवाह सम्बन्धी जानकारी अध्यावधिक राख्न व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने,
- १०.७.९. विवाह भैसकेका बालिकालाई आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी विशेष कार्यक्रमहरू लागु गर्ने र तथ्यगत प्रमाणहरू संकलन गरी सफल अभ्यासहरूको प्रवर्द्धन तथा विस्तार गर्ने,
- १०.७.१०. वैवाहिक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नचाहने बालिकाहरूको सम्मानजनक जीवनयापनको लागि पारिवारिक तथा सामाजिक वातावरणको सृजना गर्ने र आवश्यकता अनुसार कानूनी सेवा, मनोसामाजिक विमर्श, व्यावसायिक तालिम, आर्थिक सशक्तिकरणका अवसरहरू लगायत आवश्यक सहयोग र संरक्षणको सुनिश्चितता गर्ने ।
- १०.७.११. घटना व्यवस्थापन प्रणालीलाई कार्यान्वयन गरी बालविवाहका घटनालाई व्यवस्थापन गर्ने ।

१०.८. कानून र नीतिको सुदृढीकरण र कार्यान्वयन

- १०.८.१. गाउँपालिकाको बाल विवाह विरुद्ध कानून, नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- १०.८.२. बाल विवाह सम्बन्धी कानून कार्यान्वयन गर्ने स्थानीय अधिकारी, न्यायिक र अर्धन्यायिक निकाय लगायत अन्य सरोकारवाला निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- १०.८.३. अन्य न्यायिक/अर्धन्यायिक निकाय र सरोकारवाला पदाधिकारीहरूलाई बाल विवाह विरुद्धका न्यायिक कारवाहीलाई प्राथमिकतामा राख्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- १०.८.४. विवाहको कानूनी उमेर, सोको उल्लंघन गरेमा हुने सजाय तथा बाल विवाह विरुद्ध उपलब्ध हुने कानूनी संरक्षणको व्यवस्था सम्बन्धी जनचेतना जगाउन प्रचार प्रसार गर्ने ।
- १०.८.५. बाल विवाह विरुद्ध कानूनी उपचार लिन चाहने बालबालिकाले सामना गर्नु परिरहेको कानूनी तथा सामाजिक कठिनाईहरू पहिचान गरी संरक्षणको उचित व्यवस्था गर्ने ।
- १०.८.६. प्रदेश सरकार र स्थानीय तह तथा विकासका साभेदार संस्थाहरूको सहकार्य र समन्वयमा बाल विवाह अन्त्यका लागि स्रोतको पहिचान, विनियोजन र प्रभावकारी परिचालन गरि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- १०.८.७. विवाह गर्दा वा विवाह समारोह आयोजना गर्दा बर बधुको जन्मदर्ता देखाई वडा कार्यालयबाट उमेर पुगेको प्रमाणित गराएर मात्र विवाह समारोह वा विवाह कार्यक्रम आयोजना गर्ने प्रकृया सुनिश्चित गर्ने र बालविवाह गर्ने परिवार र व्यक्तिहरूलाई पालिका बाट प्रदान गरिने सेवा बाट बञ्चित गर्ने ।

११. बाल विवाह अन्त्यका लागि सरोकारवाला पक्षहरू ११.१. संघीय सरकार

(क) संघीय सरकारले बाल विवाह विरुद्धका विद्यमान कानूनी प्रावधानहरू कार्यान्वयन गर्न स्रोतको सुनिश्चितता गर्ने ।

११.२. प्रदेश सरकार

(क) बालविवाह अन्त्यको लागी आवश्यकता अनुसार तयार गरिएका नीति, नियम र निर्देशिका लाई आधार मान्ने,

(ख) प्रदेश सरकारले बाल विवाह मुक्त प्रदेश बनाउन चालेको कदममा सहकार्य गर्ने

(ग) छात्रा शिक्षामा प्राथमिकता का लागि सहयोग माग्ने,

(घ) बालविवाह विरुद्ध कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग माग गर्ने,

११.३. बढैयाताल गाउँपालिका

- (क) स्थानीय तहमा बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी नीति नियम बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- (ख) बाल विवाह न्यूनीकरणको अवस्था बारे अध्ययन अनुसन्धान गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक राख्ने
- (ग) बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्ने,
- (घ) किशोर किशोरीलाई जीवन उपयोगी सीप सम्बन्धी कार्यक्रम आयोजना गर्ने,
- (ङ) सबै जनप्रतिनिधि र सरोकारवालाहरूलाई बाल विवाह विरुद्ध लाग्न अनुरोध गर्ने,
- (च) स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने विभिन्न सचेतनामूलक कार्यक्रममा बाल विवाहले पार्ने असरका बारेमा छलफल चलाउने,
- (छ) धार्मिक संस्थाहरूलाई बाल विवाह निषेधित क्षेत्र घोषण गर्ने,
- (ज) सबै सरोकारवालाहरूलाई बाल विवाह विरुद्ध प्रतिवद्ध तुल्याउने। ११.४. अभिभावक
- (क) आफ्ना बालबालिकालाई माया र सम्मान पूर्ण वातावरणमा हुर्काउने,
- (ख) बालबालिकाको शिक्षामा पूर्ण रूपमा सहयोग गर्ने र उनीहरूलाई नैतिकवान हुन उत्प्रेरणा प्रदान गर्ने,
- (ग) बाल विवाह विरुद्ध घर परिवारमा छलफल चलाउने साथै आफ्ना छोरा/छोरीको विवाह बीस वर्ष पारी गर्ने र अरूलाई पनि बीस वर्ष पुगीसकेपछि मात्र छोराछोरीको विवाह गर्न प्रेरित गर्ने।

११.५. बालबालिका, बालक्लव तथा बाल संजाल

- (क) अभिभावकलाई बालविवाह अन्त्य कार्यक्रममा सहभागिता गराउने ,
- (ख) बाल विवाह तथा विरुद्ध सडक नाटक, र्याली, गोष्ठी, वक्तृत्वकला, वादविवाद जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (ग) बालक्लव, सञ्जाल तथा साथीहरू बीच बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धका छलफल चलाउने,
- (घ) बालक्लव तथा संजालले विद्यालय तथा समुदायमा बाल विवाहले पार्ने नकारात्मक असर बारेमा जनचेतनामूलक अभियान चलाउने,
- (ङ) बाल विवाह हुन लागेको थाह पाएमा सम्बन्धित निकायमा खबर गर्ने, (च) आफू पनि बाल विवाह नगर्ने र अरूको पनि बाल विवाह हुन नदिने। ११.६. विभिन्न समुदायमा आधारित संस्थाहरू तथा गैर सरकारी संस्थाहरू
- (क) बालक्लव तथा संजाल गठन गरि बाल विवाह अन्त्यका लागि अभियान चलाउनमा सहजीकरण गर्ने,
- (ख) अभिभावक, परिवार र समुदायमा बाल विवाह अन्त्यका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रमको आयोजना गर्ने,
- (ग) बाल विवाह रोक्नको लागि स्थानीय तह र प्रहरीमा जानकारी गराउने र त्यस्तो अभियानमा सघाउने,
- (घ) बाल विवाह गर्ने वा गराउनेलाई खबरदारी गर्न बाल विवाह न्यूनीकरण समिति गठन गर्ने,
- (ङ) बालमैत्री शासन पद्धतिको स्थापना र प्रवर्द्धनका लागि बालमैत्री रणनीतिक कार्ययोजना बनाउन मद्दत गर्ने,
- (च) बालविवाह अन्त्यका लागि तीनै तहका सरकार तथा अन्य सरोकारवाला निकायसँगको सहकार्य, सहयोग र समन्वयमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

११.७. कर्मचारी/शिक्षक

- (क) बालविवाह विरुद्धका अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने र कार्यक्रममा सहयोग गर्ने,
- (ख) बालविवाहले बालबालिकामा पार्ने असरका बारेमा जानकारी गराउने,
- (ग) बालविवाहमा सरिक नहुने र अरूलाई पनि बाल विवाहमा सरिक नहुन अनुरोध गर्ने,
- (च) बाल विवाह भएको जानकारी पाएमा कानूनी कारवाहीको दायरामा ल्याउन पहल गर्ने र सम्बन्धीत निकायमा सूचना दिने,
- (च) जीवन उपयोगी सीप सम्बन्धी कक्षा सञ्चालन गर्ने। ११.८. नागरिक समाज
- (क) बालविवाहमा सहभागी नहुने र अरूलाई पनि सहभागी नहुन अनुरोध गर्ने,
- (ख) समुदायमा बालविवाह हुन नदिने,
- (ग) बालविवाह गराउने परिवारको सदस्यलाई संस्थागत सहभागीता नगराउने, (घ) बालविवाह हुन लागेमा नजिकैको प्रहरीलाई खबर गर्ने। ११.९. आमा समूह, बाल अधिकार समिति/ सञ्जाल
- (क) घर परिवार, आमा समूहका प्रत्येक सदस्यलाई बाल विवाहले ल्याउने बेफाईदा बारेमा जानकारी दिदै चेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- (ख) बालमैत्री स्थानीय शासन र यसका सूचकका बारेमा चेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- (ग) परम्परादेखि आएका सामाजिक मूल्य र मान्यताका साथै संस्कारलाई प्रत्येक अभिभावक, आमा समूह, बाल सञ्जालहरूको सहकार्यमा विहेवारी २० वर्ष पारी भनी टोल टोलमा सचेतना कार्यक्रम गर्ने तथा मातृस्वास्थ्य र शिशुको स्वास्थ्य सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम गर्ने।

११.१०. धार्मिक प्रचारक, अगुवाहरू पुरोहित

- (क) विवाहको विषयमा छलफल गर्न आउदा अभिभावकसँग विवाह गर्ने व्यक्तिको उमेर सोध्ने र बाल विवाह हो भने सो नगर्न अनुरोध गर्ने र नमानेमा स्थानीय तह, प्रहरी, विद्यालय तथा सरोकारवालाहरूलाई सूचना दिने,
- (ख) बालविवाह हुने कुनै पनि धार्मिक तथा सांस्कृतिक कार्यक्रममा आफू सहभागी नहुने,
- (ग) धार्मिक स्थललाई बालविवाह मुक्त स्थान घोषणा गर्ने,
- (घ) जमघट, प्रवचन तथा भेलाहरूमा बालविवाह नगर्न, नगराउन सचेत बनाउने।

११.११. प्रहरी/प्रशासन

- (क) बालविवाह भएको जानकारी पाउनासाथ रोक्ने र कानूनी दायरामा ल्याउने,
- (ख) सामुदायिक प्रहरी सेवा समूह गठन गरी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। ११.१२. युवा समूह/किशोर किशोरी

समूह

- (क) जीवन उपयोगी शिक्षाको छलफलमा सहभागी हुने ,
- (ख) साथीहरूलाई पनि प्रोत्साहित गर्ने र छलफलमा सिकेका कुरा दौतरी तथा परिवारसँग पुन छलफल गर्ने,
- (ग) बालविवाह आफू पनि नगर्ने र अरूलाई पनि नगर्न प्रोत्साहन गर्ने, (घ) बालविवाह अन्त्यका लागि क्रियाशिल रहने।

११.१३. विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा सेवा प्रदायक संस्थाहरू (जस्तै सहकारी, आमा समुह आदि)

- (क) अतिरिक्त क्रियाकलापमा बालविवाह नकारात्मक असर सम्बन्धी विषय समावेश गर्ने,
- (ख) बालविवाहको नकारात्मक असरका बारेमा सचेतना अभिवृद्धि गराउने खालका कार्यक्रम आयोजना गर्ने, (ग)

बालविवाह हुन लागेको थाहा पाएमा रोक्ने र नजिकैको प्रहरी कार्यालयमा खबर गर्ने। ११.१४. सञ्चार माध्यम

- (क) बालविवाह विरुद्ध समाचार लेख्ने र प्रचारप्रसारमा प्राथमिकता दिने,
- (ख) सञ्चार माध्यमबाट बाल विवाह विरुद्ध सरकारी निकायसँग सहकार्य गरी क्षत्र :वतभचष्वा तयार गरि प्रशारण गर्ने,
- (ग) बालविवाह सम्बन्धी कानूनी प्रावधान सम्बन्धमा अन्तर्वाता, लख प्रकाशन गर्ने।

११.१५. राजनीतिक दल

- (क) बालविवाह गैरकानूनी हो भन्ने विषयमा कार्यकर्ता तथा सदस्यलाई प्रशिक्षित गर्ने,
- (ख) केटा वा केटीको उमेर २० वर्ष पुगेपछिमात्र विवाह गर्न सल्लाह दिने,
- (ग) बालविवाह विरुद्ध हुने चेतनामूलक कार्यक्रममा भाग लिने र त्यस प्रति सार्वजनिक प्रतिवद्धता जनाउने,
- (घ) बालविवाह न्यूनीकरणका लागि बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ र अन्य प्रचलित कानून कार्यान्वयनका लागि सहयोग गर्ने,
- (ङ) चुनावी घोषणापत्रमा बाल विवाह विरुद्ध पार्टीको स्पष्ट दृष्टीकोण समेट्ने ।

१२. बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी रणनीति कार्यान्वयनको संस्थागत व्यवस्था

यस बालविवाह विरुद्धको रणनीति कार्यान्वयनका लागि पालिका स्तरमा २५ सदस्यीय समित र वडामा ७११सदस्यीय समिति गठन गरी परिचालन गरिने छ ।

१२.१.१ बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि पालिका स्तरिय समिति

(१) प्रमुख बढैयाताल गाउँपालिका उपप्रमुख, १ जना	-	संयोजक
(२) वडा अध्यक्ष	१ जना	- सदस्य
(३) पालिका सदस्यहरु	२ जना	- सदस्य
(४) प्रहरी कार्यालयबाट	१ जना	- सदस्य
(५) बाल अधिकार समिति प्रतिनिधी	१ जना	- सदस्य
(६) गाउँ शिक्षा समिति	१ जना	- सदस्य
(७) महिला बालबालिका शाखा प्रमुख	१ जना	- सदस्य
(८) पत्रकार प्रतिनिधी	१ जना	- सदस्य
(९) बालक्लव संञ्जालबाट बालक र बालिका	१/१ जना गरी २ जना	- सदस्य
१० बालबालिकाका क्षेत्रमा पालिकामाका कार्यरत गै.स.स. बाट	१ जना	- सदस्य
११ नागरिक समाज	१ जना	- सदस्य
(१२) महिला सञ्जाल	१ जना	- सदस्य
(१३) बडघर प्रतिनिधी	१ जना	- सदस्य
(१४) अपाङ्गता संञ्जाल प्रतिनिधी	१ जना	- सदस्य
(१५) बाल अधिकारका क्षेत्रमा कार्यरत बुद्धिजीवी समाजसेवी	१ जना	- सदस्य

समितिले आफूहरु मध्येबाट १ जना सदस्य सचिव चयन गर्ने छ ।

१२.१.२ बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्ययोजना वडा स्तरमा कार्यान्वयनकालागि वडा अध्यक्षको संयोजकत्वमा ११ सदस्यीय वडा समिति गठन गरिने छ । समितिका अन्य सदस्यहरु निम्न अनुसार रहने छ ।

१) वडा अध्यक्ष	१ जना	संयोजक	
२) वडा जनप्रतिनिधी	४ जना		सदस्य
३) नागरिक समाज प्रतिनिधी	१ जना		सदस्य
४) सामुदायिक विद्यालय प्रतिनिधी	१ जना		सदस्य
५) वडा बालक्लव संञ्जालबाट बालक र बालिका	१/१ जना गरी २ जना		- सदस्य
६) बालबालिकाका क्षेत्रमा पालिमाका कार्यरत गै.स.स. बाट	१ जना		- सदस्य
६) स्वास्थ्य शाखाबाट	१ जना		- सदस्य

समितिले आफुहरु मध्येबाट १ जना सदस्य सचिव चयन गर्ने छ ।

१२.२. बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:

१२.२.१. बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ ।
(क) रणनीतिको आधारमा बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी पेश भई आएका कार्ययोजना आवश्यक संशोधन सहित पास गर्ने ।

(ख) कार्ययोजना अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कार्यक्रम कार्यान्वयन निकायलाई निर्देशन दिने

(ग) रणनीति तथा कार्ययोजनामा रहेका बाल विवाह विरुद्धका कार्यक्रमहरुलाई सम्बन्धित निकायको वार्षिक कार्यक्रममा प्राथमिकताकासाथ समावेश गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक समन्वय एवं पहल गर्ने ।

(घ) बालविवाह अन्त्यका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरुको नियमित तथा आवश्यकतानुसार अनुगमन गर्ने र आवश्यक पाकिलालाई पृष्ठपोषण दिने ।

(ङ.) कार्ययोजनामा भएका बाल विवाह विरुद्धका कार्यक्रमलाई स्थानीय तहसम्म सञ्चालन गरी यस विरुद्धमा जागरण ल्याउन आवश्यक सहजीकरण गर्ने।

१२.२.२ समितिको बैठक कम्तिमा ४ महिनामा एक पटक बस्नेछ ।

१२.२.३ समितिको बैठकमा आवश्यकतानुसार सम्बन्धित विज्ञ एवं संस्थाका प्रतिनिधिलाई आमन्त्रित गर्न सकिनेछ ।

१२.२.४ बैठक सम्बन्धी कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१३. स्रोत परिचालन यस रणनीतिमा समावेश भएका कार्यदिशा कार्यान्वयन गर्न निम्नानुसारको स्रोत परिचालन गर्नेछ ।

१३.१. रणनीति कार्यान्वयनका लागि बढैयाताल गाउँपाकिकाले वार्षिक बजेटमानै आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने ।

१३.२. रणनीति कार्यान्वयनका लागि संघ तथा प्रदेश सरकारसंग समत आवश्यक बजेट विनियोजनका लागि अनुरोध गर्ने।

१३.३. रणनीतिको विभिन्न सवाल तथा कार्यक्रममा केन्द्रीत रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने क्रियाकलापहरु स्वयं सञ्चालन गर्न प्रेरित गर्ने गरी सरकारी कार्यालय एवम् स्थानीय तहलाई आवश्यक प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने र त्यसका लागि स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी सामाजिक संस्थाहरुलाई सहकार्य गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।

१३.४. सरोकारवाला निकायहरुलाई बाल विवाह विरुद्ध लाग्न सहकार्यको उपयुक्त वातावरण सृजना गरी आवश्यकता बमोजिम स्रोत सहितको दोहोरो तथा बहुपक्षीय सहमती एवम् सम्झौता गरी कार्यक्रम गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।

१४. रणनीति कार्यान्वयनको जोखिम पक्ष यस रणनीति कार्यान्वयनका क्रममा आइपर्ने जोखिम व्यवस्थापनको लागि सरोकारवाला सबै पक्षहरुको

मानवीय तथा वित्तीय श्रोतको पहिचान गरि क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । यसका लागि बढैयाताल गाउँपालिका र विकासका साभेदार संघसंस्थाहरु तथा अन्य सरोकारवाला संस्थाहरुलाई आवश्यक श्रोतको व्यवस्था मिलाई रणनीति कार्यान्वयनमा प्रभावकारीता ल्याइनेछ ।

१५. रणनीतिको प्रचार प्रसार र सुधार बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी यस रणनीतिलाई पालिका परिषद्बाट पारित भए पश्चात व्यापक प्रचारप्रसार गर्नेछ । आवश्यकता अनुसार बालसंरक्षण सम्बन्धी विषयवस्तुमा ध्यान दिनको लागि स्थानीय तहलाई यस रणनीतिको कार्यान्वयनमा जोड दिइनेछ । यसका बारेमा जानकारी गराउनका लागि व्यापक प्रचारप्रसार गरिनेछ । यस रणनीति कार्यान्वयनको प्रभावकारिता, उपयुक्तता र उपयोगिताको स्वतन्त्र रूपमा मूल्याङ्कन गरी २/२ वर्षमा पुनरावलोकन तथा सुधार गरिनेछ ।

सहकार्य तथा समन्वय

- बाल विवाह बाट प्रभावित तथा बाल विवाहको जोखिममा पर्ने सक्ने वर्ग विशेषगरी महिला, बालबालिका, आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु, विस्थापित, जनजाति, दलितका साथै लैङ्गिक अल्पसंख्यक र सिमान्तकृत समुदायहरु तथा स्थानीय स्तरमा रहेका विभिन्न समुदायसंग समन्वय गर्ने ।

- यस गाउँपालिका भित्र आर्थिक अवस्था कमजोर भएका समुदायहरु विशेष गरी महिलाहरुको आर्थिक अवस्थाको सुधारको सम्भावित अवसर तथा पहुँच वृद्धि गर्नको लागि स्थानिय तथा राष्ट्रिय स्तरमा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरुसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने ।

५.१.६ अनुगमन तथा मुल्यांकन

- बालविवाह विरुद्ध संचालिन सम्पूर्ण कार्यक्रमहरुको समय समयमा अनुगमन तथा त्यसको प्रभावको मुल्यांकन गर्न यस नीतिको दफा १२.१.१ बमोजिम गठित समिति आफैले वा समितिले तोके अनुसारको निकायले प्रतेक ३ महिनामा १ पटक अनिवार्य र आवश्यकता अनुसार अन्य समयमा अनुगमन गर्ने । अनुगमन सम्बन्धी कार्य विधी बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिले तोके बमोजिम हुने छ ।

आज्ञाले
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

बढैयाताल गाउँपालिका बालविवाह उन्मूलन कार्ययोजना, २०७७

उद्देश्य : बढैयाताल गाउँपालिकामा पाँच वर्ष भित्र बाल विवाह उन्मूलन गर्ने

क्र.सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी निकाय/संस्था	समय सीमा	प्रगतिको सूचक	लागत अनुमान
	१.बालविवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने सामाजिक/सांस्कृतिक एवं परम्परागत हानिकारक अभ्यासको पहिचान गरि तिनका विरुद्ध सचेतना	१०.१.बाल विवाहको अवस्था कारण र त्यसबाट पारिवारिक तथा स्थानीय सरकारको सामाजिक आर्थिक एवं स्वास्थ्य स्थितिमा पर्ने नकारात्मक असरहरु बारे अध्ययन विश्लेषण गर्ने ।	बढैयाताल गाउँपालिका				
		१०.२.बालविवाह न्यूनीकरणको अवस्था बारे प्रत्येक तीन पहिचान गरी तिनका वर्षमा अध्ययन अनुसन्धान गरी पालिका स्तरमा तथ्याङ्क गाउँपालिका विरुद्ध सचेतना अद्यावधिक राख्ने	बढैयाताल गाउँपालिका				
		१०.३. अभिभावक, धार्मिक अगुवा, नागरिक समाज लगायतलाई बाल विवाहले पार्ने नकारात्मक असरका सम्बन्धमा सचेतना अभियान सञ्चालनमा जोड दिने,	वडा कार्यालयहरु				
		१०.४.सामाजिक सांस्कृतिक एवं परम्परागत हानीकारक प्रथाका कारण बालिकाहरुलाई अध्ययन छोड्न बाध्य पार्ने अभ्यासहरु विरुद्ध जनचेतनामूलक अभियान सञ्चालन गर्ने,	वडा कार्यालयहरु				
		१०.१.५.बाल विवाह, लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक सोचहरुमा परिवर्तन ल्याउनका लागि यस विरुद्धमा सामाजिक सचेतना अभिवृद्धि गर्न धार्मिक संस्था, धर्मगुरुहरु, ज्योतिष, धामीभाँक्री लगायत सामाजिक अगुवाहरुको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।	वडा कार्यालयहरु				
१०.२. बालिका र किशोरीको सशक्तीकरण	१०.२.१. अतिरिक्त क्रियाकलाप, किशोरी समुह, बालक्लब तथा सामाजिक गतिविधिका माध्यमबाट विवाहको कानुनी उमेर, बाल विवाहको नकारात्मक असरहरुबारे आमाबाबु र परिवारका अन्य सदस्यहरूसँग छलफल गरी स्वनिर्णय गर्ने क्षमता र सीपको विकास गर्ने,	वडा कार्यालयहरु					

		१०.२.२. दौतरी शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप र बालक्लब तथा सञ्चार माध्यम मार्फत यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य लगायत लैङ्गिक समानता र अधिकारबारे सचेत गराइ स्वास्थ्य, शिक्षा, आर्थिक र कानूनी सहयोगमा पहुँच बढाउने,	वडा कार्यालयहरु				
		१०.२.३. सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्र बीच समन्वय गरी विवाहित र अविवाहित बालबालिका विशेष गरी विद्यालय बाहिर रहेका बालिका र उनीहरूको परिवारलाई आत्मनिर्भर बनाउन आवश्यक स्रोत र अवसरहरूको पहिचान गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,	वडा कार्यालयहरु				
		१०.२.४. बाल विवाह विरुद्ध सामुहिक पहलका लागि बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरूका समूह निर्माण गर्न वा विद्यमान समूहमा आवद्ध भई अभियान सञ्चालन गर्न सक्षम बनाउने।	वडा कार्यालयहरु				
		१०.२.५. जीवन उपयोगी शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (प्रत्येक विद्यालय तथा समुदायमा)।	बढैयाताल गाउँपालिका				
१०.३. बाल विवाह विरुद्ध समुदायमा	१०.३.१. भित्र बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी विभिन्न सचेतनामुलक कार्यक्रम आयोजना गर्ने,		वडा कार्यालयहरु				

बहस चलाई चेतना अभिवृद्धिमा जोड	१०.३.२. बाल विवाहले पार्ने नकारात्मक असर सम्बन्धी विभिन्न ब्रोसर, पम्प्लेट IEC Material प्रकाशन गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.३.३. पालिकामा भएका सञ्चारका विद्युतीय माध्यमबाट बाल विवाह विरुद्ध सूचना सम्प्रेषण गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.३.४. पालिकामा सञ्चालन हुने सबै कार्यक्रममा बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी विषयलाई समेत समेटेर अधि बढ्ने नीतिगत निर्णय	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.३.५. बाल विवाहबाट सृजित लैङ्गिक हिंसा र दाइजो प्रथाको विरुद्धमा पुरुष तथा बालकहरूमा कानूनी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने।	वडा कार्यालयहरू				
१०.४.बालिका र किशोरीहरूको लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने	१०.४.१. स्थानीय तहको पाठ्यक्रममा बालिकाहरूका लागि बालिकामैत्री र गुणस्तरीय शिक्षामा जोड दिने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.४.२. विद्यालय बाहिरका, विवाहित र अविवाहित तथा अवसर विहीन बालिकाहरू र उनीहरूका परिवारलाई विभिन्न सुविधाहरू (माध्यमिक तहको शिक्षाको छात्रवृत्ति, निःशुल्क पुस्तक, पोशाक तथा अन्य सुविधा) प्रदान गर्दै उनीहरूलाई विद्यालय जान र विद्यालय शिक्षालाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहन गर्ने,	वडा कार्यालयहरू				
	१०.४.३. विद्यालय, बालक्लब, खेलकूद र विद्यालयको अतिरिक्त क्रियाकलापमा बालिकाहरूको समान सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.४.३. भविष्यमा जीवन वृत्तिका लागि आवश्यक पेशा र उच्चमशीलतासंग सम्बन्धित सूचना तथा जानकारीमा बालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				

	१०.४.४. विद्यालयहरूमा बालिका मैत्री वातावरण र त्यसको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न शिक्षक, कर्मचारी तथा व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.४.५. विद्यालयमा शिक्षिकाहरूको संख्या बढाउने तथा विद्यालयको व्यवस्थापन समितिमा महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.४.६. बालिकाहरूलाई अध्ययन छोड्न बाध्य पार्ने परम्परागत हानिकारक अभ्यासहरूको विरुद्ध जनचेतनामूलक अभियान संचालन गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.४.७. छात्रा र शिक्षिका दुवैका लागि विद्यालयको वातावरण एवं पूर्वाधार सुरक्षित, सफा र लैङ्गिक मैत्री भएको सुनिश्चित गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.४.८. बाल विवाह र लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका बालिकाहरू पहिचान गरि विद्यालयमा मनोसामाजिक विमर्श सेवाको सुनिश्चितता गर्ने ।	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.४.९. विवाहित बालिकाहरूको विद्यालय शिक्षाको निरन्तरताको लागि आवश्यकतानुसार वैकल्पिक अध्ययनको अवसर प्रदान गरी उनीहरूलाई औपचारिक शिक्षामा सम्मिलित गराउने,	वडा कार्यालयहरु				
	१०.४.१०. विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक संवेदनशील, पक्षपातरहित, बृहत यौनिकता शिक्षा (नृत्य उचभजभलकष्वभ ऋहगवष्टिथ भ्मगअवतष्यल) र बालअधिकारका विषयहरू समावेश भएको सुनिश्चित गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				

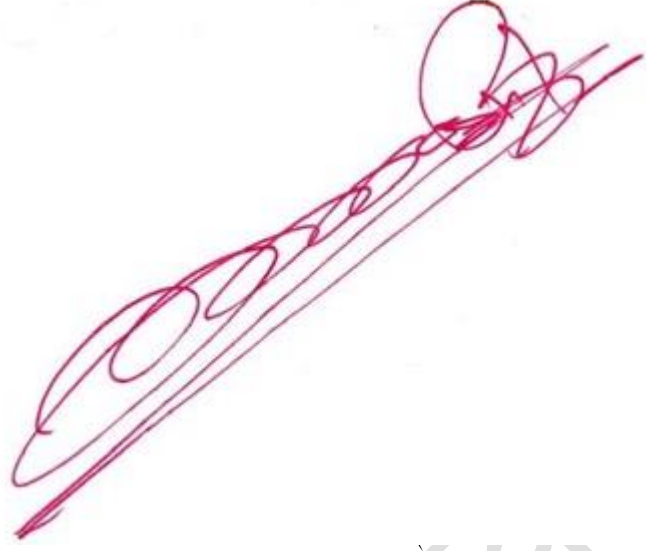
		१०.४.११. विद्यालयलाई लैङ्गिक मैत्री बनाउन विद्यालय शिक्षासँग सम्बन्धित निकाय र व्यक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
		१०.४.१२. बालबालिकालाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचना तथा सेवावारे सुसूचित गर्न स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरु परिचालन गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
		१०.४.१३. विद्यालयमा गुनासो पेटिकाको व्यवस्था गरी बालबालिकाका गुनासोहरुको सुनुवाई गर्ने प्रणालीको व्यवस्था गर्ने।	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.५. बालक, किशोर तथा पुरुषहरुको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने	१०.५.१. बाल अधिकार, लैङ्गिकता, यौनिकता, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा अधिकारका साथै बाल विवाहका विषयमा सचेतना अभिवृद्धि गरी बाल विवाह, लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक सोच अन्त्य गर्ने कार्यमा पुरुष तथा बालकको सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने,	वडा कार्यालयहरु				
		१०.५.२. बालक तथा किशोरहरुलाई शिक्षाको माध्यमबाट आर्थिक आयआर्जन तथा रोजगारीतर्फ उन्मुख गराई आत्मनिर्भर भएपछि मात्र स्वनिर्णयको आधारमा विवाह गर्न अभिप्रेरित गर्ने,	वडा कार्यालयहरु				
		१०.५.३. बाल विवाह गर्ने, गराउने, प्रोत्साहन गर्ने, बाल विवाहमा सहभागी हुने, प्रचलित हानिकारक प्रथा तथा सामाजिक मर्यादा विपरीतको कार्य गर्नेलाई प्रचलित कानूनअनुरूप दण्डसजाय गरी त्यसलाई निरूत्साहन गर्ने तथा सामुदायिक जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
		१०.५.४. बाल विवाहबाट सृजित लैङ्गिक हिंसा र दाइजो प्रथाको विरुद्धमा पुरुष तथा बालकहरुमा कानूनी सचेतना अभिवृद्धि गर्नुका साथै लैङ्गिक हिंसा गर्ने र दाइजो लिने दिनेलाई दण्डको व्यवस्था गर्ने।	बढैयाताल गाउँपालिका				

१०.६.परिवार र समुदाय सहकार्य गर्ने संग	१०.६.१. समुदायमा रहेका अभिभावक समूह, बालक्लव तथा सञ्जाल, आमा समूह, उपभोक्ता समूह, किशोरी समूह, महिला समूह लगायत समाजिक अगुवाहरूको सहभागितामा बाल विवाह विरुद्धको अभियान सञ्चालन गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका					
	१०.६.२. सकारात्मक अभिभावकत्व सम्बन्धी ज्ञान, सीपको लागि अभिभावक शिक्षा-संवाद प्याकेज बनाई सोको आधारमा परिवार तथा समुदायमा सत्र सञ्चालन गर्ने, गराउनेअन्तरपुस्ता संवादको माध्यमबाट बाल विवाह निषेध गर्न प्रोत्साहन गर्ने,	वडा कार्यालयहरू					
	१०.६.३. सामाजिक सञ्जालहरूमा धार्मिक व्यक्तित्वहरू, ज्योतिष, पुरोहित, धामीभाक्रीको सहभागिता बढाई बाल विवाह विरुद्धमा परिचालन गर्ने,	वडा कार्यालयहरू					
	१०.६.४. छोरा र छोरी बीचको विभेद लगायत समाजमा रहेका हानिकारक सामाजिक मान्यताहरूलाई निरूत्साहन गरी बाल विवाह विरुद्धका विषयलाई स्थानीय विकास तथा सामाजिक मूल्यको विषयको रूपमा स्वीकार गरी “बाल विवाह मुक्त स्थानीय तह” को अभियान सञ्चालन गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका					
	१०.६.५. गुणस्तरीय शिक्षा र रोजगारीका अवसरहरूमा पहुँच वृद्धि गरी बालबालिकाको सशक्तिकरण गर्नुका साथै दाइजो प्रथा, लैङ्गिक हिंसा तथा भेदभाव विरुद्धको सामाजिक प्रवर्धन र क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका					
	१०.६.६. बाल विवाह विरुद्ध समाजमा भएका असल अभ्यासहरूलाई विभिन्न सञ्चार माध्यम र सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रसारण गरी बाल विवाह अन्त्यको अभियानलाई सशक्त बनाउने।	बढैयाताल गाउँपालिका					

		१०.६.७. बाल विवाह विरुद्ध सन्देश भल्कने स्टिकर तयार गरी विद्यालयमा बाल बालिका लाई बितरण गर्ने तथा बाल विवाह हुन सक्ने सम्भावना रहेका घर परिवार संग पारिवारीक भेट गरी बालविवाह नगर्न खबरदारी गर्ने				
१०.७. सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउने		१०.७.१. बाल विवाह को जोखिममा रहेका विशेषगरी सीमान्तकृत तथा विपन्न समुदायका बालिका र विवाहित बालिका तथा महिलाका लागि सुरक्षित र गुणस्तरीय औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षा तथा आय आर्जनका अवसरहरू सुनिश्चित गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका			
		१०.७.२. किशोरकिशोरी मैत्री यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारी तथा सेवा, गर्भनिरोधक साधन, गर्भवती, सुत्केरी सेवा, सुरक्षित गर्भपतन, यौनरोग, एचआईभी लगायत विभिन्न रोग रोकथाम तथा उपचार सम्बन्धी सेवामा विवाहित तथा बाल विवाह को जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका			
		१०.७.३. बाल विवाह, लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका र विवाह भएका बालिकाहरूमाथि आउन सक्ने जोखिमको पहिचान गरी शिक्षा, स्वास्थ्य र कानूनी सेवाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	बढैयाताल गाउँपालिका			
		१०.७.४. सेवा प्रदायकहरूको जवाफदेहिता र क्षमता अभिवृद्धि गरी आवश्यकता अनुसार तत्कालै र गुणस्तरीय सेवाप्रवाहका लागि समन्वय र प्रेषण प्रणाली (Referral System) को विकास गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका			
		१०.७.५. पारिवारिक र सामाजिक सहयोग सुनिश्चित गर्दै सम्मानजनक जीवनयापन गर्ने वातावरण तयार गर्न बालिकालाई जीवनोपयोगी सीप, आय आर्जन सम्बन्धी ज्ञानसीप र निःशुल्क मनोसामाजिक विमर्श र कानूनी परामर्श सेवाको सुनिश्चितता गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका			

	१०.७.६. बाल विवाह तथा लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका बालिकाको पहिचान र अवस्थाको अनुगमन गरी उपयुक्त सेवाका लागि सिफारिस गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका र वडा कार्यालय				
	१०.७.७. पालिकामा कार्यरत सरकारी निकाय तथा गैर सरकारी संस्थाहरूका कार्यक्रमहरूमा बाल विवाह विरुद्धका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गर्ने व्यवस्थाको सुनिश्चितता गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.७.८. बाल विवाह सम्बन्धी जानकारी अध्यावधिक राख्न व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.७.९. विवाह भैसकेका बालिकालाई आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी विशेष कार्यक्रमहरू लागु गर्ने र तथ्यगत प्रमाणहरू संकलन गरी सफल अभ्यासहरूको प्रवर्द्धन तथा विस्तार गर्ने,	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.७.१०. वैवाहिक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नचाहने बालिकाहरूको सम्मानजनक जीवनयापनको लागि पारिवारिक तथा सामाजिक वातावरणको सृजना गर्ने र आवश्यकता अनुसार कानूनी सेवा, मनोसामाजिक विमर्श, व्यावसायिक तालिम, आर्थिक सशक्तिकरणका अवसरहरू लगायत आवश्यक सहयोग र संरक्षणको सुनिश्चितता गर्ने ।	वडा कार्यालयहरू				
	१०.७.११. घटना व्यवस्थापन प्रणालीलाई कार्यान्वयन गरी बालविवाहका घटनालाई व्यवस्थापन गर्ने ।	बढैयाताल गाउँपालिका				
१०.८. कानून र नीतिको सुदृढीकरण	१०.८.१. पालिकाको बाल विवाह विरुद्ध कानून, नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	बढैयाताल गाउँपालिका				

र कार्यान्वयन	१०.८.२. बाल विवाह सम्बन्धी कानून कार्यान्वयन गर्ने स्थानीय अधिकारी, न्यायिक र अर्धन्यायिक निकाय लगायत अन्य सरोकारवाला निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.८.३. अन्य न्यायिक/अर्धन्यायिक निकाय र सरोकारवाला पदाधिकारीहरूलाई बाल विवाह विरुद्धका न्यायिक कारवाहीलाई प्राथमिकतामा राख्न प्रोत्साहन गर्ने ।	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.८.४. विवाहको कानूनी उमेर, सोको उल्लंघन गरेमा हुने सजाय तथा बाल विवाह विरुद्ध उपलब्ध हुने कानूनी संरक्षणको व्यवस्था सम्बन्धी जनचेतना जगाउन प्रचार प्रसार गर्ने ।	वडा कार्यालयहरू				
	१०.८.५. बाल विवाह विरुद्ध कानूनी उपचार लिन चाहने बालबालिकाले सामना गर्नु परिरहेको कानूनी तथा सामाजिक कठिनाईहरू पहिचान गरी संरक्षणको उचित व्यवस्था गर्ने ।	वडा कार्यालयहरू				
	१०.८.६. प्रदेश सरकार र स्थानीय तह तथा विकासका साभेदार संस्थाहरूको सहकार्य र समन्वयमा बाल विवाह अन्त्यका लागि स्रोतको पहिचान, विनियोजन र प्रभावकारी परिचालन गरि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	बढैयाताल गाउँपालिका				
	१०.८.७. विवाह गर्दा वा विवाह समारोह आयोजना गर्दा बर बधुको जन्मदर्ता देखाई वडा कार्यालयबाट उमेर पुगेको प्रमाणित गराएर मात्र विवाह समारोह वा विवाह कार्यक्रम आयोजना गर्ने प्रकृया सुनिश्चित गर्ने र बालविवाह गर्ने परिवार र ब्यक्तिहरूलाई पालिका बाट प्रदान गरिने सेवा बाट बञ्चित गर्ने ।					

(प्रमाणिकरण गर्ने)

नाम :- श्री लाल बहादुर श्रेष्ठ

पद :- अध्यक्ष

बढैयाताल गाउँपालिका कार्यालय,

मैनापोखर (बर्दिया)

लुम्बिनी प्रदेश नेपाल

बढैयाताल गाउँपालिका